

Morgen moet het beter!

**Een zwartboek over de verslechtingen in de
gevangenis en bij de reclassering**

**Jan de Wit
Ariane Hendriks**

© juni 2005

SP-eerste weg links

Tweede-Kamerfractie, Plein 2, Postbus 20018, 2500 EA 's-Gravenhage

T (070) 318 30 44 **F** (070) 318 38 03 **E** kamer@sp.nl **I** www.sp.nl

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
1.1 De achtergrond van dit initiatief	4
1.1.1 Hoe is dit zwartboek samengesteld?	5
1.1.2 Wat is er in de gevangenissen aan de hand?	5
1.1.3 Wat is er in de reclassering aan de hand?	7
1.1.4 Recidivecijfers: een duidelijke waarschuwing	7
1.1.5 Tot slot	7
2. In de gevangenis	9
2.1 Sober regime: een bron van frustratie en agressie	9
2.1.1 Contact met thuis	10
2.1.2 Contact met de advocaat	10
2.1.3 Langer achter de deur	11
2.1.4 Onderwijs	11
2.1.5 Koken	11
2.1.6 Gevolgen voor het vrijwilligerswerk	12
2.1.7 Gevolgen voor de geestelijke verzorging	13
2.2 Gevolgen van het sobere regime en de bezuinigingen op gevangenispersoneel	14
2.2.1 Het sobere regime	14
2.3 Geestelijke gezondheidszorg in detentie	15
2.4 Meer mensen op één cel: vragen om problemen	16
2.5 Dieptepunten in soberheid: ISD en vreemdelingenbewaring	18
2.5.1 ISD: als je niet al gek was, dan werd je het wel	18
2.5.2 Vreemdelingenbewaring: maandenlang gevangen zonder iets misdaan te hebben	19
2.6 Arbeid in detentie: werken voor een schamel loontje	20
2.7 Gevangeniswinkels vragen woekerprijzen	20
3. Maatschappelijke opvang en reclassering	23
3.1 De straf begint pas na de detentie: problemen in de opvang van ex-gevangenen	23
3.1.1 Het verhaal van Gerard	24
3.1.2 Het verhaal van Peter	26
3.2 Bezuinigingen binden de handen van de reclassering	27
3.2.1 Het verhaal van Bernd	27
3.2.2 Productie draaien	28
4. Eisen	30
5. Medewerkers aan dit zwartboek	31
6. Afkortingen	32

1. Inleiding

1.1 De achtergrond van dit initiatief

De laatste maanden haalt opvallend veel nieuws uit het gevangeniswezen de krant. De berichten zijn zelden positief, zoals duidelijk blijkt uit de koppen boven de artikelen: “Verzichte sfeer in gevangenissen”, “Bezuinigingen gevangenissen leiden tot geweld”, “Aantal zelfdodingen gevangenen in cel stijgt”, “Intimidatie cipiers in gevangenis”. De spanning en de agressie in de inrichtingen neemt toe en steeds vaker wordt er door betrokkenen gewezen op de risico’s op uitbarstingen van geweld. Ook over de reclassering wordt weinig goeds gemeld: “Recidivecijfers schrikbarend hoog”, “Reclassering op de terugtocht”.

Mede door een werkbezoek van Jan Marijnissen aan een gevangenis in Nieuwegein werd ook de SP nadrukkelijk geconfronteerd met de problemen in deze ‘uithoek van de samenleving.’ Toen Jan Marijnissen vervolgens in een uitzending van *Buitenhof* in januari 2005 de aandacht vestigde op de misstanden die hij in Nieuwegein had gezien, ontving de SP Tweede-Kamerfractie een stroom bezorgde mails, brieven en telefoontjes van gedetineerden, PIW-ers¹ en reclasseringswerkers over de toestand in de gevangenissen en de problemen bij de opvang van ex-gedetineerden. Dit was voor de SP Tweede-Kamerfractie aanleiding om op 16 april 2005 een bijeenkomst te organiseren van mensen die professioneel en persoonlijk bij dit onderwerp betrokken zijn. Tijdens deze bijeenkomst, waar reclasseringswerkers, gevangenispersoneel, ex-gedetineerden en vrijwilligers aanwezig waren, is uitvoerig gesproken over de oorzaken van de negatieve ontwikkelingen en hun gevolgen.

Hoewel de verslechtingen in het gevangeniswezen en bij de reclassering al rond 1995 zijn begonnen, werd de mening dat met name deze regering een desastreus beleid voert breed gedragen. Het straffen van criminelen is niet meer gericht op hun resocialisatie en hun verbetering; de regering lijkt niet geïnteresseerd in echte veiligheid, maar in *veiligheidsgevoel*. Het straffen van criminelen voor de misdaden die zij hebben begaan, draagt op de lange termijn alleen bij aan de veiligheid van de samenleving als er alles aan wordt gedaan om te zorgen dat deze mensen niet opnieuw in de fout gaan zodra ze weer buiten staan. Met andere woorden: mensen die over de schreef gaan moeten gestraft worden, maar dan wel zó dat die straf bijdraagt aan hun verbetering. In de gevangenis wordt echter nauwelijks nog iets aan rehabilitatie gedaan, en na vrijlating wordt het merendeel van de ex-gedetineerden volstrekt aan hun lot overgelaten. De recidivecijfers zijn dan ook schrikbarend hoog.

Alle aanwezigen op 16 april waren doordrongen van de noodzaak om deze neerwaartse

¹ Een lijst met afkortingen en hun betekenis is te vinden aan het einde van dit zwartboek.

spiraal te doorbreken: het is van groot belang om ook aan mensen die niet direct bij het gevangeniswezen betrokken zijn, die misschien zelfs nog nooit een gevangenis van binnen hebben gezien, duidelijk te maken wat de gevolgen van de bezuinigingen en de verslechteringen zijn. Voor de gevangenen en de mensen die met hen werken, maar vooral ook voor de samenleving als geheel.

Als een eerste stap in deze bewustwording en als beginpunt voor verdere acties is besloten een zwartboek op te stellen, dat in het kort weergeeft wat er in de gevangenissen aan de hand is, de dagelijkse ervaringen van gedetineerden, hun familieleden, PIW-ers en reclasseringswerkers beschrijft, en aanbevelingen doet om de situatie in het gevangeniswezen en bij de reclassering te verbeteren. Dit zwartboek heeft u nu in handen. Het is het eerste product van de werkgroep Morgen Beter, die uit het overleg van 16 april is voortgekomen. De naam van de werkgroep weerspiegelt de inzet van alle betrokkenen: zorgen dat de verslechteringen in de gevangenis en bij de reclassering zo snel mogelijk ongedaan worden gemaakt én blijven streven naar optimale kansen voor iedere gedetineerde op een succesvolle terugkeer in de samenleving.

1.1.1 Hoe is dit zwartboek samengesteld?

Op 14 februari 2005 heeft SP Tweede-Kamerlid Jan de Wit een brief gestuurd naar de Gedetineerden Commissies (voortaan: GeDeCo's) van alle Nederlandse penitentiaire inrichtingen, uitgezonderd de TBS-klinieken, met een verzoek om informatie over de actuele situatie in de gevangenissen en over de ervaringen van gedetineerden met het nieuwe dagprogramma (zie hieronder) en meerpersoonscelgebruik. Bovendien werd een lange lijst (vrijwilligers)-organisaties en instellingen die werken met (ex-)gedetineerden aangeschreven met eveneens een verzoek om informatie over de gevolgen van de bezuinigingen.

Vier GeDeCo's stuurden uitgebreide reportages; de meeste GeDeCo's verspreidden de brief onder hun medegedetineerden, die vervolgens individueel reageerden. Zesendertig gedetineerden stuurden hun verhalen per brief; vijf gedetineerden reageerden telefonisch. Uit de brief aan de organisaties en instellingen kwam de hier bovengenoemde bijeenkomst van 16 april 2005 voort. De informatie die daar van de ruim vijfentwintig aanwezigen werd verkregen, vormt mede de basis voor dit zwartboek. Bovendien leverden een PIW-er, een BSD-medewerker, twee reclasseringswerkers en twee vrijwilligersorganisaties praktijkervaringen aan die deels integraal in dit zwartboek zijn overgenomen.

Om negatieve gevolgen voor de personen die informatie hebben verstrekt te voorkomen, worden er in het zwartboek zelf geen of verzonden namen gebruikt. Bovendien wordt bij citaten uit de verslagen van de GeDeCo's géén specifieke locatie genoemd.

Aan het einde van dit zwartboek is een lijst van personen en organisaties opgenomen, die direct of indirect hebben bijgedragen aan de totstandkoming van dit rapport en die ook als zodanig genoemd kunnen en willen worden.

1.1.2 Wat is er in de gevangenissen aan de hand?

Er wordt al jaren bezuinigd in het gevangeniswezen, waardoor de verhouding personeel-gedetineerden steeds schever is geworden en er veel beknibbeld is op resocialisatieprogramma's en onderwijs. Per 1 oktober 2004 is deze situatie in één klap nog verder verslechterd: in het kader van een bezuinigingsoperatie van 240 miljoen euro is het zogenaamde 'sobere regime' geïntroduceerd. Dit houdt in dat het dagprogramma van de gedetineerden, een combinatie van werken, luchten, onderwijs volgen, sporten en recreëren, van 14 uren is teruggebracht naar 8. Dat

betekent zes uren meer ‘achter de deur’ in de cel doorbrengen. Zoals in het tweede deel van dit zwartboek wordt beschreven, heeft het sobere regime een enorme impact op het dagelijks leven van de gedetineerde, op de aard van het werk van de PIW-er, en naar veel betrokkenen vrezen, op de resocialisatie van gevangenen.

Officieel is het sobere regime een tijdelijke maatregel, die alleen wordt gehandhaafd zolang het in het kader van bezuinigingen nodig is. Hoelang dit zal duren is volstrekt onduidelijk, en veel betrokkenen betwijfelen openlijk of het sobere regime ooit zal worden teruggedraaid.

Ongeveer tegelijkertijd met het sobere regime is in veel gevangenissen ‘meerpersoonscelgebruik’ ingevoerd. Meerpersoonscelgebruik is meer algemeen bekend onder de term ‘twee-op-één-cel’, hoewel in sommige (vreemdelingen)gevangenissen nog meer mensen een celruimte delen. Een gevangenis in Lelystad is van plan om in de toekomst met zes-op-één-cel te gaan werken.

In de meeste gevangenissen zijn éénpersoonscellen ‘omgebouwd’ tot tweepersoonscellen. De celoppervlakte is dus niet vergroot: er is simpelweg een stapelbed en een extra stoel in gezet. Waar tijdens de experimenten met meerpersoonscelgebruik het delen van een cel nog vrijwillig was, is dit nu voor gedetineerden verplicht. Overigens is dit regelrecht in tegenspraak met de aanbevelingen van de commissie die onderzoek heeft gedaan naar de voor- en nadelen van meerpersoonscelgebruik: die was van mening dat dit alleen verantwoord kon worden ingevoerd op vrijwillige basis en met behoud van het volwaardige dagprogramma van 14 uur. Beide aanbevelingen zijn in de wind geslagen. De combinatie van meerpersoonscelgebruik en een sober regime wordt zowel door gedetineerden als gevangenispersoneel gezien als een bron van spanningen, onrust en agressie.

De cijfers over geweld in de gevangenissen liegen er niet om, terwijl deze grotendeels nog gebaseerd zijn op de situatie van vóór de invoering van het sobere regime en meerpersoonscelgebruik. Meer dan helft van de bewaarders (54 procent) wordt geïntimideerd door gedetineerden. Ruim dertig procent van de bewaarders heeft te maken met lichamelijk geweld door gevangenen en zeventien procent van de voornamelijk vrouwelijke bewaarders heeft te maken met seksuele intimidatie door gevangenen (bron: DJI-onderzoek, waarover is gerapporteerd in *Nova* op 21 mei 2005). Vier procent van de bewaarders raakte ernstig gewond als gevolg van geweld door gedetineerden. Daarnaast liep nog eens 26 procent licht letsel op.

Daarnaast is er in de gevangenissen sprake van spanningen tussen de leiding en het uitvoerende personeel. Achttien procent van de bewaarders en beveiligers voelt zich geïntimideerd door hun leidinggevenden, drie procent is zelfs slachtoffer geweest van lichamelijk geweld van die kant. Vier procent van de vrouwelijke PIW-ers meldt te maken te hebben met seksuele intimidatie door een leidinggevende. Ook racisme en discriminatie tussen bewaarders onderling is een probleem in de inrichtingen, zo blijkt uit het DJI-onderzoek.

Door het geweld en de spanningen overweegt nu een kwart van het gevangenispersoneel serieus om van baan te veranderen. De kans is groot dat de invoering van het sobere regime en het meerpersoonscelgebruik, met al hun negatieve gevolgen voor het personeel, deze ontwikkeling nog zullen versterken.

De bezuinigingen die minister Donner van Justitie aan het gevangeniswezen heeft opgelegd, hebben niet alleen gevolgen voor het dagelijks leven van een gevangene, maar ook voor zijn of haar toekomst. De bezuinigingen betekenen namelijk ook dat ‘begeleiding selectiever wordt ingezet’, zoals de minister dat eufemistisch noemt. Alleen diegenen die ‘kansrijk’ worden geacht, krijgen begeleiding. Concreet betekent dit dat lang niet alle gedetineerden meer in aanmerking komen voor resocialisatieprogramma’s en ondersteuning door de reclassering. De meerderheid van de gedetineerden krijgt in de gevangenis helemaal geen hulp meer aangeboden om hun leven te beteren en moeten het na vrijlating doen met wat de gemeenten aan ‘maatschappelijke opvang’ kunnen bieden.

Het is zeer de vraag of met deze verslechtingen artikel 2 van de Penitentiaire beginselenwet niet wordt overtreden. Daarin staat immers nog altijd dat de tenuitvoerlegging van vrijheidsbenemende straffen 'zoveel mogelijk dienstbaar gemaakt wordt aan de voorbereiding van de terugkeer van de betrokkene in de maatschappij.' Het is inmiddels buitengewoon moeilijk geworden om de dagelijkse praktijk in de gevangenissen te rijmen met de intentie van dit artikel. De meeste gedetineerden worden in het geheel niet voorbereid op terugkeer in de maatschappij, met alle gevolgen van dien.

1.1.3 Wat is er in de reclassering aan de hand?

De taken van de reclassering zijn de afgelopen jaren veranderd. De reclassering is steeds minder een organisatie geworden die hulp biedt aan (ex-)gedetineerden en werkt in de praktijk steeds meer als een uitvoeringsinstantie van Justitie. Na een forse bezuiniging in 2003 is de vrijwillige begeleiding van justitiabelen sinds 2004 helemaal verdwenen: de reclassering mag alleen nog mensen toezicht en begeleiding bieden als daar expliciet opdracht toe is gegeven door het OM, de rechter, of de gevangenisinstelling. Het verdwijnen van de vrijwillige nazorg is echter niet gepaard gegaan met het ophogen van de budgetten van andere organisaties die deze taak zouden kunnen overnemen. Dit is een verkapte bezuiniging die met name voor vrijkomende gedetineerden ingrijpende gevolgen heeft.

De gedetineerden die nog wel in aanmerking komen voor reclasseringsondersteuning, worden geselecteerd op 'kansrijkheid'. Wie ongemotiveerd en/of kansloos wordt geacht, krijgt geen hulp aangeboden. Blijkbaar ontbreekt het besef dat ook deze mensen terugkeren in de maatschappij en dat het voor de veiligheid van de samenleving van groot belang is om juist in personen van wie het welslagen niet bij voorbaat vaststaat, te investeren. Meer en meer krijgen gedetineerden het gevoel dat ze door iedereen afgeschreven zijn. Wat dit voor effect heeft op de recidivecijfers laat zich raden.

1.1.4 Recidivecijfers: een duidelijke waarschuwing

De recidivecijfers, zo bleek uit een in maart 2005 gepresenteerd WODC-onderzoek, zijn hoog. 71 procent van alle volwassenen die een vrijheidsstraf hebben ondergaan, valt wat betreft hun criminele gedrag in herhaling. Van de jongeren (<18 jaar) is dit zelfs 78 procent. Volwassenen die een alternatieve straf hebben gekregen, recidiveren minder: 43 procent van hen komt opnieuw met justitie in aanraking, tegenover 56 procent van de jongeren. Ook naar de effectiviteit van reïntegratieprogramma's werd gekeken: meer dan de helft van de deelnemers gaat ondanks het programma toch weer in de fout. Ex-gedetineerden die niet zo'n programma volgen, recidiveren echter nog vaker. Dat bevestigt een bekend beeld: wat het meest effectief is om recidive tegen te gaan, is nog steeds niet duidelijk. Dat niets doen in ieder geval slechter is, is inmiddels echter ook afdoende aangetoond. Gezien dit feit en de ingezette beleidslijn van deze regering, moet er gevreesd worden voor een nog verdere toename van criminaliteit onder ex-gedetineerden. Wellicht dat dit tot het inzicht zal leiden dat het huidige beleid een heilloze weg is. Maar het zou voor alle betrokkenen beter zijn om het niet zover te laten komen. Beter ten halve gekeerd dan ten hele gedwaald.

1.1.5 Tot slot

Aandacht vragen voor het lot van gedetineerden en ex-gedetineerden wordt, zeker in politiek Den Haag, gezien als een risicovolle onderneming. In de publieke opinie overheerst het beeld van de gevangenis als een luxe hotel, en gedetineerden moeten vooral niet zeuren – die hebben

hun situatie toch aan zichzelf te danken? De opstellers van dit zwartboek wensen niets af te doen aan de eigen verantwoordelijkheid van mensen die niet zomaar een gevangenisstraf opgelegd hebben gekregen. Wie een misdaad pleegt, moet de straf als een consequentie daarvan aanvaarden. Het is echter de vraag wat je met een straf wil bereiken. Alleen maar 'leed toevoegen', zoals dat zo mooi heet? Dan kan het regime wellicht nog wel wat soberder. Of willen we de straf óók gebruiken om te voorkomen dat mensen buiten terugvallen in criminaliteit? Zo ja, dan is het erg kortzichtig om een gevangenisregime zo in te richten dat alle contacten met de samenleving verloren gaan. Dan is het niet verstandig om te bezuinigen op onderwijs en reclassering. Dan is het, al met al, een slecht idee om gevangenen niet de kans te geven een nieuwe start te maken. Bijna alle gedetineerden keren terug in de maatschappij. Alleen daarom al zou de maatschappij zich druk moeten maken over wat er in de gevangenissen gebeurt. Hopelijk kan dit zwartboek daartoe bijdragen. Morgen moet het beter!

2. In de gevangenis

2.1 Sober regime: een bron van frustratie en agressie

Zoals in de inleiding is beschreven, wordt dit regime gekenmerkt door een sterk ingeperkt dagprogramma. Alle activiteiten die gevangenen buiten hun cel ondernemen (werken, luchten, deelnemen aan onderwijs, contact met geestelijke verzorging en bezoek) moeten plaatsvinden tussen zeven of acht uur 's ochtends en vijf uur 's middags. Voor of na die tijd komt niemand meer zijn of haar cel uit. De gevolgen voor de gevangenen zijn ingrijpend, zo ingrijpend dat gesproken kan worden van een *treiterregime*.

2.1.1 Contact met thuis

De GeDeCo van een P.I. in Friesland schrijft: 'Door inperking van het dagprogramma tot 17.00 uur is het een stuk moeilijker geworden telefonisch contact met familie en vrienden te onderhouden. Dit geldt met name voor gedetineerden met schoolgaande kinderen en/of een partner, familie en vrienden met een baan. Dit heeft een direct nadelige inwerking op het gezinsleven van betreffende gedetineerden en zal zeker geen bijdrage leveren aan een geslaagde terugkeer in de maatschappij. Vooral gedetineerden met een lange tot zeer lange straf, én hun gezin en familie, worden hiervan de dupe. Men kan zich de morele vraag stellen of dit onderdeel van de straf moet zijn en de juridische vraag of dit niet strijdig is met artikel 8 EVRM (recht op gezinsleven).'

De GeDeCo van een P.I. in Brabant meldt soortgelijke klachten: 'Met betrekking tot het contact met familie, bestaande uit bezoek en telefoneren, is het nieuwe regime een grote ramp. Familieleden die overdag werken, zien geen mogelijkheden meer ons te komen bezoeken. Tevens hebben we ook niet meer de mogelijkheid deze mensen 's avonds te bellen vanwege het verkorte dagprogramma. Zelfs de relatie met vrouw/vriendin en kinderen loopt hierdoor grote schade op.' En ook een groep gedetineerden uit Limburg schrijft: 'Voor iedereen die gevangen zit is contact met de buitenwereld van wezenlijk belang. Dit contact met familie, vrienden of kennissen geeft velen de kracht om de tijd door te komen. Door het sobere regime is het niet meer mogelijk om contact te hebben met familie of vrienden die tijdens kantooruren moeten werken of naar school moeten gaan.' Een gedetineerde vrouw uit de regio Utrecht schrijft: 'We kunnen onze overdag werkende partners niet bereiken, onze naar school gaande kinderen geen

moed meer inpraten. Wij zijn gestraft, uiteraard terecht, maar erger gestraft worden door geen contact te hebben met je naasten is nu ook weer niet nodig.’

Omdat er minder tijd en gelegenheid is om naar huis te bellen, ontstaan er gemakkelijk irritaties tussen gevangenen over telefoongebruik. Een gedetineerde uit Scheveningen vertelt: ‘Met familie of vrienden kan men in het weekend maximaal tien minuten bellen. Hierbij (1 telefoon voor 26 gedetineerden) ontstaat *altijd ruzie*. Bij te hevige ruzie wordt collectief gestraft; de telefoon gaat eruit. In de andere tijden, bijvoorbeeld tijdens bad, persoonlijke verzorging of recreatie, is voor diegenen die zijn ingesloten ver van de telefoon, bellen niet mogelijk. Iedereen die vóór hen zijn ingesloten staan al in de rij.’

Dat ook gezinsleden van gedetineerden lijden onder het sobere regime is duidelijk. De GeDe-Co van een vrouwengevangenis in Brabant meldt: ‘Door het sobere regime is het moeder-kind bezoek op zaterdag komen te vervallen, iets wat voor de moeders héél belangrijk is, eventjes alleen zijn met je kinderen. Moeder-kind bezoek is er nooit meer.’ Een vrouwelijke gevangene uit de regio Utrecht schrijft: ‘Er is hier niet veel mogelijkheid om tijd met je kinderen door te brengen. De band met je kind behouden is belangrijk, omdat een kind niet voor de domme fout van de moeder zou moeten boeten.’

Een geestelijk verzorger uit Noord-Holland meldt: ‘De detentietijd in een Huis van Bewaring zorgt voor veel problemen in het gezin van een gedetineerde. Vanuit het oogpunt van gezinshereniging is het zaak dat hier gerichte en professionele aandacht voor is. De afschaffing van bijvoorbeeld de zogenaamde vader-kind middagen (die eens in de drie maanden werden gehouden) is dan ook een betreurenswaardig gegeven. Er is niets voor in de plaats gekomen.’

2.1.2 Contact met de advocaat

Het sobere regime bemoeilijkt de contacten tussen de advocaat en de gedetineerde verdachte. Advocaten kunnen alleen tussen 09.00 en 11.00 en tussen 13.00 en 16.00 hun cliënten bezoeken. Vooral voor advocaten die meerdere mensen moeten bezoeken in verschillende gevangenissen levert dit grote problemen op. Omdat gedetineerden ook minder kunnen bellen, verloopt de communicatie tussen advocaat en cliënt steeds moeizamer. Een strafrechtadvocaat meldde: ‘Als ik in de file terecht kom en om kwart voor elf bij de gevangenis ben, kan ik dus maar vijftien minuten met mijn cliënt praten, terwijl ik misschien wel een uur nodig heb. Voor de invoering van het sobere regime was dat niet zo’n probleem, maar nu moet om 17.00 de deur dicht en wordt aan het dagprogramma dus strak de hand gehouden. Dat kan de voorbereiding van de rechtszaak schaden.’

2.1.3 Langer achter de deur

Naast de steeds beperktere mogelijkheden tot contact met het thuisfront en met de advocaat, is één van de meest nadelige gevolgen van het sobere regime het sterk toegenomen aantal uren dat de gedetineerde in zijn cel doorbrengt - afhankelijk van het programma en de instelling zestien tot twintig uur per dag. Tijd die de gedetineerde zelden productief kan doorbrengen, wat leidt tot verveling en afstomping. Een gedetineerde uit Hoogvliet schrijft: ‘Het is buitengewoon frustrerend om twintig uur per dag achter een gesloten deur te verblijven, en daar helpt een tv of een boek echt niet bij.’

Een groep gedetineerden uit Limburg meldt: ‘Dan gaan de deuren dicht en zit je tot de volgende ochtend in je cel en zijn er nog maar weinig activiteiten om de tijd te vullen. De spelcomputer die voor veel gedetineerden een uitkomst biedt wordt verboden, de kookgelegenheid op de cellen verdwijnt en creatief gezien kunnen we niet veel meer dan tekenen of schrij-

ven aangezien de crea-uren ook worden “weg-gesoberd”. Als dit alles bij elkaar geteld wordt, dan blijft er nog maar weinig over om de tijd nuttig te besteden. Wat overblijft is vroeg gaan slapen, televisie kijken of piekeren.

Dat gedetineerden in de avonduren meer stilstaan bij en nadenken over wat zij misdaan hebben is misschien niet verkeerd, maar teveel piekeren kan ook tot problemen leiden. Mensen raken de weg kwijt, worden depressief of krijgen last van andere psychische problemen. Het sobere regime biedt veel minder structuur en mogelijkheden tot sociale contacten, zodat gedetineerden veel meer problemen krijgen bij hun reïntegratie na de detentie. Als je immers gewend bent om overdag duffe arbeid te verrichten, weinig inspanning te leveren en na vijf uur 's middags te gaan slapen zonder gewend te zijn aan normale contacten met anderen, dan is de stap naar een “normaal” leven buiten de muren wel heel erg groot.’

Ook uit Friesland klinken deze geluiden: ‘Rechtstreeks gevolg van de inperking van het dagprogramma is het langer aaneengesloten verblijf in de cel. Met name in de huizen van bewaring komt het regelmatig voor dat gedetineerden langer dan achttien uur aan één stuk ‘achter de deur zitten’. In combinatie met meerpersoonscelgebruik vormt dit een ontoelaatbare aanslag op de gemoedsrust van gedetineerden en zal leiden tot meer onderlinge agressie, meer agressie jegens het personeel en toenemende haat richting de samenleving.’

2.1.4 Onderwijs

Het sobere regime, in combinatie met andere bezuinigingen in het gevangeniswezen, blijkt ook voor het onderwijs aan gevangenen heel negatief uit te pakken. Door de inperking van het dagprogramma en bezuinigingen op onderwijspersoneel worden er minder onderwijsuren aangeboden. In sommige Huizen van Bewaring wordt zelfs helemaal geen onderwijs meer gegeven.

Recent werd ook het Equal-project *Scholing zonder Dremfels*, ontwikkeld door het Albeda College, ROC te Rotterdam, beëindigd. Dit betekent dat het ontwikkelde aanbod van leermodules, gericht op arbeidsparticipatie na de detentie, niet meer aan gedetineerden kan worden aangeboden. Het onderwijspakket ligt er, maar de menskracht om dit te begeleiden kan of mag niet meer worden ingezet.

Een groep gedetineerden uit Limburg meldt: ‘Het onderwijs biedt veel gedetineerden de mogelijkheid om aan zichzelf te werken en zodoende een gunstiger toekomstbeeld te creëren. Maar ook hier geldt dat ondanks de goede bedoelingen van onderwijsmedewerk(st)ers het uiteindelijke aanbod van cursussen door de bezuinigingen noodzakelijkerwijs beperkt is.’

Van de verschraling van het onderwijsaanbod worden juist die gevangenen die op de arbeidsmarkt de minste kansen hebben – (functioneel) analfabeten, allochtonen met een taalachterstand en moeilijk lerenden- het slachtoffer. Zij kunnen ook niet, of heel moeilijk, terugvallen op schriftelijk onderwijs, zoals wel eens geopperd wordt. Een gevangenisdocent uit Amsterdam stelt de vraag: ‘De ergste tekortkoming vind ik dat gedetineerden met leerstoornissen en/of een grote leerachterstand in het gedrang komen. Schieten we niet ons doel voorbij als straks alleen de slimmeriken de inrichting met een diploma verlaten?’

2.1.5 Koken

Het sobere regime heeft ook gevolgen voor de zelfredzaamheid van de gedetineerden. In sommige gevangenissen bestaat de mogelijkheid om zelf te koken, iets waar gedetineerden graag gebruik van maken. Niet alleen omdat de maaltijden die door de instellingen worden verstrekt, niet bij iedereen in de smaak vallen, maar ook omdat zelf kunnen bepalen wat je eet een vrij-

heid is waar juist door gedetineerden veel waarde aan wordt gehecht. Door de inperking van het dagprogramma is de tijd waarin gevangenen voor zichzelf kunnen koken, drastisch beperkt. Een vrouwelijke gevangene uit Utrecht meldt: 'Het programma voorziet maar in vier kookmomenten per week, terwijl we vroeger elke dag konden koken.'

In andere gevangenissen is de mogelijkheid zelfs helemaal verdwenen. Een gedetineerde uit Hoogvliet schrijft: 'Voorheen waren er op de afdelingen kookplaatjes aanwezig, zodat gedetineerden in de avondrecreatie wat konden koken met ingekochte artikelen uit de winkel. Nu zijn de kookstelletjes verwijderd en zit iedereen om vijf uur achter de deur.'

In gevangenissen waar niet gekookt kan of mag worden, zijn de gedetineerden aangewezen op door de instellingen verstrekte maaltijden. Door de bezuinigingen zijn dit steeds vaker magnetronmaaltijden: in sommige P.I.'s krijgen gedetineerden nooit iets vers voorgezet. Gedetineerden uit een vrouwengevangenis in de regio Utrecht schrijven: 'De maaltijden hier zijn zó eenzijdig, dat veel vrouwen last hebben van een slechte huid en extreme haaruitval. Er zitten niet genoeg vitamines en ijzer in het eten, sommige gedetineerden krijgen er zelfs bloedarmoede van. De medische dienst verstrekt geen extra vitamines.'

2.1.6 Gevolgen voor het vrijwilligerswerk

Vrijwilligers kunnen een belangrijke rol spelen in het contact tussen (ex-)gedetineerden en de samenleving en dus in de resocialisatie. In de praktijk zijn vrijwilligersprojecten ontwikkeld die zich richten op het bezoeken van gedetineerden. Daarnaast spelen vrijwilligersorganisaties een belangrijk aandeel in de opvang van ex-gedetineerden. Maar ook deze functies kwijnen weg onder het huidige beleid. Belangrijke bruggenhoofden voor een goede terugkeer in de samenleving worden daardoor prijs gegeven.

Dat de aandacht voor de resocialisatie van gedetineerden meer en meer uit de aandacht verdwijnt, blijkt ook uit het feit dat het voorlichtingsproject Delinkwentie & Samenleving sinds enige tijd niet meer door de penitentiaire inrichtingen wordt uitgenodigd om onder de gedetineerden vrijwilligers te werven. D&S zet namelijk ex-gedetineerden in als voorlichters in het kader van criminaliteitspreventie onder jongeren. Voor de voorlichters betekent dit een vorm van maatschappelijke inzet en acceptatie die van grote betekenis is voor hun herintegratie. Maar daaraan wordt nu kennelijk geen belang meer gehecht.

Vrijwilligers die al dan niet groepsgewijs op bezoek gaan bij gedetineerden, merken dat hun werk door het beperkte dagprogramma een stuk moeilijker is geworden. 's Avonds kunnen er geen gevangenen meer bezocht worden, terwijl veel vrijwilligers juist overdag moeilijk tijd vrij kunnen maken. Bovendien brengen de gedetineerden nog maar zo weinig uren buiten de cel door dat praten met vrijwilligers als activiteit moet concurreren met andere dingen die moeten gebeuren, zoals naar huis bellen. Het resultaat is dat wéér een contact met de maatschappij verloren gaat. Twee bezoekgroepen over de gevolgen van het sobere regime:

'De bezoekgroep Buiten voor Binnen, die sinds 1979 bestaat, bezoekt een keer in de twee weken de afdeling KPO (klinisch psychologisch onderzoek) van de P.I. Haaglanden, locatie Scheveningen. In de KPO zitten over het algemeen afgestrafte gedetineerden voor de duur van 6 weken in observatie, waarna er een nader selectieadvies over hen wordt uitgebracht (naar welke P.I. kan deze gedetineerde het best worden doorgeplaatst?).

Onze vrijwilligers kwamen daar 1,5 uur in de twee weken op bezoek: praten, kaarten en af en toe een bingo. Voor de nieuwe insluitingstijden vond het bezoek in de vroege avond plaats en na de invoering van de nieuwe insluitingstijden in de middag. Helaas was op dat moment al een aantal vrijwilligers genoodzaakt om af te haken omdat ze overdag werken.

Tijdens het middagbezoek viel op dat de belangstelling van de gedetineerden afnam. Wat bleek: doordat de gedetineerden binnen een korter tijdsbestek alles op een dag moeten doen (koken, bellen, therapie, luchten, arbeid e.d.) moesten ze een afweging maken: gaan we 1,5 uur langs bij de vrijwilligers of gaan we nog even koken/bellen/roken voordat we om 16.30 uur ingesloten worden? Dat laatste dus.

Sinds november 2004 wordt er door ons –na 25 jaar trouw bezoek- niet meer in de KPO bezocht en zijn wij voor deze enthousiaste groep vrijwilligers op zoek naar andere mogelijkheden. De jongens, het bestuur, de vrijwilligers en de PIW-ers uit de KPO, die ons al jaren kennen, betreuren het zeer... Tijdens onze zoektocht naar een nieuwe groep/afdeling lopen we tegen hetzelfde probleem aan, immers de strakke bezoektijden gelden bij alle afdelingen.'

Uit Amsterdam komen soortgelijke geluiden: 'De Bezoekgroep Havenstraat telt dertig vrijwilligers en functioneerde 15 jaar lang bijzonder goed. Wekelijks bezochten tien leden van de groep op dinsdagavond het Huis van Bewaring. Het feit dat de groep toestemming had gedetineerden te bezoeken in een aparte ruimte en -uniek in Nederland!- dit mocht doen zonder dat daarbij bewaarders aanwezig waren, illustreert het vertrouwen van de directie in de groep. Echter, nu als gevolg van de bezuinigingen de gedetineerden 's avonds niet langer van hun cel af mogen is de groep opgeheven. Een deel van de vrijwilligers kon gelukkig via Stichting Vrij op individuele basis bezoeken afleggen, maar het groepsbezoek op dinsdagavond bestaat helaas niet meer.'

Ook de Vereniging Vrijwillige Hulpverlening aan Gedetineerden (VVHG) meldt negatieve effecten van het sobere regime: 'In P.I. De Schutterswei (Alkmaar) hebben wij het tijdstip voor ons Huiskamerproject moeten verplaatsen van de dinsdagavond naar momenten overdag. Vanwege de bloktijden kunnen gedetineerden daar niet meer wekelijks aan deelnemen (de ene afdeling mag in de even weken komen, de andere afdeling in de oneven weken). Gelukkig vond de directie het belangrijk dat deze activiteit gehandhaafd werd en hebben ze met de VVHG deze oplossing gevonden. In de andere units van de P.I. Noord-Holland Noord brengen onze vrijwilligers, op verzoek van de psycholoog, individuele bezoeken op reguliere bezoektijden. Hier gelden natuurlijk dezelfde beperkingen als voor familieleden, dus ook dat kan alleen overdag.'

2.1.7 Gevolgen voor de geestelijke verzorging

Ook voor de geestelijke verzorging heeft het sobere regime en de andere bezuinigingen grote gevolgen. Het gevangenispastoraat in Haarlem schrijft: 'Als gevangenispastoraat komen we dagelijks in aanraking met mensen, die kortere of langere tijd verblijven in het Huis van Bewaring in Haarlem. Als pastoraat leveren we een wezenlijke bijdrage aan de motivatie van gedetineerden om hun leven weer op de rails te zetten tijdens en na detentie. Juist op het terrein van motivatie en zingeving zijn in verband met de versobering een aantal verontrustende punten te noemen. Zo moeten gedetineerden tijdens de eerste fase van detentie belangrijke beslissingen nemen op het gebied van wonen, werken en relaties. De begeleiding vanuit de geestelijke verzorging hierbij is noodgedwongen minimaal geworden, terwijl die juist in deze fase van groot belang is. Geestelijke verzorging is des te harder nodig omdat door de bezuinigingen op allerlei fronten de gedetineerden bijna bij niemand meer terecht kunnen met hun problemen. Helaas wordt er echter ook bezuinigd op de geestelijke verzorging. Er is nog slechts weinig tijd over om door de broodnodige individuele en groepsgesprekken een zinvolle bijdrage te leveren aan het herstel van het vertrouwen in de samenleving. In een individueel gesprek kan een gedetineerde vaak gemotiveerd worden om deel te nemen aan een reïntegratietraject, wat de kans op recidive verkleint. Ons inziens werken de bezuinigingen dus contraproductief.'

2.2 Gevolgen van het sobere regime en de bezuinigingen op gevangenispersoneel

De invoering van het sobere regime heeft niet alleen negatieve gevolgen voor de gedetineerden, maar ook voor het personeel. PIW-ers die ooit hebben gekozen voor een baan in het gevangeniswezen omdat ze met mensen wilden werken, zien zichzelf steeds meer gereduceerd tot sleuteldraaiers: door het beperkte aantal uren waarin alles moet gebeuren is het nu hun voornaamste bezigheid om de gedetineerden door het dagprogramma te jagen. Hup, douchen, hup, naar de arbeid, hup, luchten, en om vijf uur 's middags de deur dicht. Een PIW-er die werkzaam is bij P.I. Noord-Holland Noord schrijft: 'Van het vak Penitentiaire Inrichtingswerker is niets meer over. Het voorbereiden op een goede terugkeer in de maatschappij is een lachertje geworden: er is geen tijd meer voor. Wat vroeger in een dienst van vijftien uur werd gedaan moet nu in negen uur gerealiseerd worden. Hierdoor zijn de contacten op de werkvloer nagenoeg gereduceerd tot nul.' Dit beeld wordt bevestigd door de ervaringen van gevangenen. Vanuit Limburg melden gedetineerden: 'Het contact met de bewaarders is veel minder geworden omdat de gedetineerden minder aanwezig zijn op de afdeling, waar informele contacten tussen bewaarder en gedetineerden mogelijk zijn. Nu hebben de bewaarders het minder gauw in de gaten als er iets broeit.' Een gevangene uit Breda schrijft: 'De afstand tussen gedetineerden en personeel wordt groter en groter. Alles wordt onpersoonlijker, wat veel meer agressie met zich mee brengt. Dit komt leven en werken hier niet ten goede.' De GeDeCo van een Friese P.I.: 'Het gros van de bewakers is geen voorstander van het huidige beleid. Direct (onbedoeld) gevolg is de ongemotiveerdheid onder de PIW-ers. Zij hebben geen plezier meer in hun werk, omdat de contacten met gedetineerden beperkter zijn geworden en omdat zij geen enkele zekerheid meer hebben over wat de toekomst gaat brengen. Veel activiteiten zijn definitief geschrapt en de activiteiten die nog wel worden aangeboden, vallen regelmatig uit door personele onderbezetting. Verwacht mag worden dat het ziekteverzuim drastisch zal stijgen, met als gevolg nog minder activiteiten, nog meer demotivatie en een toename van onrust en geweld.'

2.2.1 Het sobere regime

De hogere werkdruk voor PIW-ers, die het gevolg is van de invoering van het sobere regime, wordt nog versterkt door andere grote bezuinigingen. De personeelsbezetting in het gevangeniswezen is de laatste jaren enorm gedaald, waardoor er steeds meer gevangenen onder de verantwoordelijkheid van steeds minder mensen vallen. Bovendien zijn de sociale hulpverlening en de reclassering uit de gevangnissen verdwenen. Ook deze taken zijn deels op de schouders van de overgebleven PIW-ers komen te liggen, want gedetineerden moeten met hun problemen toch ergens terecht. Gedetineerden uit Limburg merken op: 'De bewaarders krijgen veel meer vragen op hun bord tijdens hun dienst, de gedetineerden moeten langer wachten op antwoord en het risico dat een bewaarder iets vergeet wordt groter, wat leidt tot extra spanningen en frustratie bij gedetineerden die het gevoel krijgen dat ze niet serieus genomen worden.'

In bijna dezelfde woorden schrijft een gevangene uit Breda: 'Het feit dat het personeel met steeds minder mensen meer werkzaamheden moet verrichten heeft ook een grote weerslag op ons. Mede door het wegvallen van de hulpinstanties hier, betekent dat dat de vragen nu op het bordje van het bewaarders komen te liggen, die daar absoluut geen tijd voor hebben ook al zouden ze dat graag willen: de tijd en kennis ontbreekt. Hierdoor ontstaat heel veel frustratie tussen personeel en gedetineerden. Wat betekent dat het leefklimaat met rasse schreden achteruit dendert.'

De PIW-er van P.I. Noord-Holland Noord beschrijft het probleem én de gevolgen: 'In 1986 werkte ik op een afdeling met 48 man personeel plus drie maatschappelijk werkers op 96 gedetineerden. Nu werk ik op een afdeling met tien man personeel op 60 gedetineerden, zonder maatschappelijk werk. Is het dan gek dat het personeel murw geslagen is, ongemotiveerd aan

het werk gaat, het uiteindelijk niet meer kan bolwerken en vlucht in ziekte? Het ziekteverzuim is sinds september 2004 gigantisch gestegen.’

Ook hiervan ondervinden gedetineerden de gevolgen. De GeDeCo van een P.I. in Friesland over de impact van het personeelstekort: ‘Het doorgang vinden van activiteiten als recreatie, sport, bibliotheekbezoek en onderwijs, is gekoppeld aan de aanwezigheid van voldoende PIW-ers. Door een reorganisatie in de werkroosters binnen onze P.I. komt het wekelijks voor dat hieraan niet wordt voldaan, met als gevolg het uitvallen van de activiteiten. Voor de gedetineerden op de Huis van Bewaring-afdelingen betekent dit ingesloten zitten op cel.’

Een docent uit een Brabantse P.I. meldt: ‘Rond twaalf uur ‘s middags ga ik vaak op cel langs om een gedetineerde persoonlijk te spreken. Het nieuwste idee in onze unit is om vanwege het personeelsgebrek zo’n gesprek voortaan door het celraampje te laten verlopen. De deur mag niet meer geopend worden. Oké, het kán wel op deze manier, maar dit is geen normaal contact tussen een gedetineerde en mij, zoals er altijd wel plaats had. Verschraling, armoe...’

Ook voor de veiligheid van gedetineerden brengen de bezuinigingen op het personeel risico’s met zich mee. Een gedetineerde uit Rotterdam schrijft: ‘De personele bezetting wordt tijdens de insluitingsperiode van vijf uur ‘s middags tot acht uur ‘s ochtends teruggebracht tot een minimum, voor mijn P.I. betekent dit dat er gedurende deze uren vier bewaarders aanwezig zijn voor ongeveer 290 gedetineerden. Gedurende deze periode wordt onder geen beding de deur geopend, hiervoor geldt een speciale procedure. Er wordt dan een extra team bewaarders opgeroepen die van huis moeten komen. Het is een angstig idee wat er zou gebeuren als bijvoorbeeld iemand getroffen wordt door een hartinfarct. Dit zou voor de bewaarder betekenen dat hij nooit een goede keuze kan maken en voor de gedetineerde dat waarschijnlijk alle hulp veel te laat komt.’

2.3 Geestelijke gezondheidszorg in detentie

Steeds meer gedetineerden kampen met serieuze psychische stoornissen, vaak in combinatie met een drugs- of alcoholverslaving. Een PIW-er uit Noord-Holland vat deze ontwikkeling kernachtig samen: ‘De “echte crimineel” bestaat al jaren niet meer en is vervangen door gedetineerden met psychische problemen.’ Dit stelt extra eisen aan de gevangenen en de mensen die er werken. Helaas constateren veel betrokkenen dat de kwaliteit van de opleiding tot PIW-er in de loop van de tijd steeds lager is geworden, terwijl de bevolking ‘binnen’ juist steeds complexer wordt.

Om de aanwezige kennis en expertise te bundelen en gevangenen toch enigszins menswaardig te kunnen behandelen, zijn speciale afdelingen voor psychisch zieke gedetineerden opgericht. In één van de torens van de Bijlmerbajes bijvoorbeeld huist de Forensische Observatie en Begeleidingsafdeling (FOBA), waar zwaar gestoorde gedetineerden verblijven. Andere P.I.’s beschikken over een zogenaamde Bijzondere Zorg Afdeling (BZA). Maar hiermee kan slechts een deel van het probleem ondervangen worden: voor deze afdelingen bestaan forse wachtlijsten en ondertussen moeten de PIW-ers maar zien hoe ze psychisch gestoorde gedetineerden rustig en handelbaar houden. Opnieuw de PIW-er uit Noord-Holland: ‘Wij hebben bij ons in de P.I. ook een BZA, waar we de moeilijkste gedetineerden onderbrengen. Maar die BZA is niet erkend door Justitie, zodat we er ook geen extra geld voor krijgen. Maar het OM plaatst wel gewoon probleemgevallen bij ons, want die hebben ondertussen ook door dat we proberen die gevangenen goed op te vangen. De extra personeelsinzet die onze BZA nodig heeft, moeten we dus weghalen bij de gewone afdelingen, wat de veiligheid niet ten goede komt.’

Ook het sobere regime heeft zijn weerslag op de geestelijke gezondheidszorg in de gevangenis. PIW-ers zijn de ogen en oren van de inrichting: die moeten op tijd door hebben dat het mis dreigt te gaan met een gedetineerde. Het is vaak de bewaarder die ervoor zorgt dat een

gevangene naar een psycholoog of psychiater wordt gestuurd. Nu PIW-ers steeds minder tijd doorbrengen met de gedetineerden van hun afdeling, wordt vaak pas later (of zelfs te laat) duidelijk dat een gedetineerde hulp nodig heeft. Ook de informatie-uitwisseling tussen PIW-ers wordt door de enorm gestegen werkdruk steeds moeilijker, wat als gevolg heeft dat bewaarders elkaar ook onderling soms niet of te laat waarschuwen als een gedetineerde dreigt te ontspreken.

Dit is niet het enige negatieve effect van het sobere regime. Een geestelijk verzorger uit Brabant: 'Dat sobere regime zelf leidt tot meer gekte. Sommige mensen stompen volledig af door het gebrek aan contact. Anderen vliegen tegen de muren op en worden enorm agressief.' Het sterk gestegen aantal suicides in de gevangenissen wordt met deze ontwikkelingen in verband gebracht. In 2004 pleegden eenentwintig mensen in detentie zelfmoord, in de eerste drie maanden van 2005 waren dit er al zeven.

Overigens klinken er ook over de gewone gezondheidszorg in de gevangenissen bezorgde geluiden. Door de bezuinigingen is het ambitieniveau van de zorg fors achteruit gegaan: officieel is nu het uitgangspunt dat de gezondheidstoestand van een gedetineerde tijdens detentie *niet mag verslechteren*. Verbetering is dus geen doel meer. Steeds vaker is er geen inrichtingsarts aanwezig en wordt een beroep gedaan op de huisartsenpost in de omgeving. Een gewone huisarts mist echter vaak de expertise om met gevangenen en hun specifieke gezondheidsproblemen (bijvoorbeeld als gevolg van verslaving) om te gaan. Ook dit is overigens een gevolg van bezuinigingen. Een ander voorbeeld daarvan wordt beschreven door een ex-gedetineerde uit Friesland: 'Het uitdelen van de medicijnen word meestal door bewaarders of door beveiligingspersoneel gedaan, die maakten al veel fouten, maar door het wegbezuinigen van personeel gebeurt dit nog meer. Zo heb ik zelf meerdere keren verkeerde medicijnen in de hand gedrukt gekregen – als dat gebeurt bij een junkie of bij iemand die levensmoe is dan pakt dit nogal eens verkeerd uit. Zo heb ik enkele mensen gezien die kantje boord gingen.'

2.4 Meer mensen op één cel: vragen om problemen

Min of meer tegelijkertijd met het sobere regime is in veel gevangenissen het meerpersoonscelgebruik ingevoerd. Uit de reacties van gedetineerden blijkt dat meerpersoonscelgebruik, meestal in de vorm van 'twee-op-één-cel', als zeer zwaar wordt ervaren. De onderlinge spanningen tussen gedetineerden als gevolg van het moeten delen van een kleine ruimte, worden versterkt door de vele uren die sinds de invoering van het sobere regime in de cel moeten worden doorgebracht. Een vrouwelijke gevangene uit de regio Utrecht schrijft: 'Door de te lange uren achter de deur zijn mensen snel geïrriteerd en ontstaan er onderlinge ruzies.' Ook het onvrijwillige karakter van meerpersoonscelgebruik roept veel weerstand op. Zeker in Huizen van Bewaring waar allerlei gedetineerden (onschuldig en schuldig, verslaafd en niet-verslaafd, geestelijk gezond en gestoord) door elkaar heen op de behandeling van hun strafzaak wachten, leidt twee-op-één-cel tot ongewenste situaties.

Officieel zijn er criteria opgesteld op grond waarvan beoordeeld moet worden of een gedetineerde wel geschikt is om een cel te delen. Die criteria hangen vooral samen met het gedrag en de geestelijke gezondheid van de gedetineerde: sommige gevangenen hebben een dusdanige psychiatrische problematiek dat twee-op-één-cel tot ongelukken zou kunnen leiden. Maar zaken als leeftijd, etnische en culturele achtergrond en rookgedrag vallen niet onder de criteria: daarvan moet de directie van de gevangenis maar beoordelen in hoeverre het een rol speelt bij het samenplaatsen van gedetineerden. Uit diverse P.I.'s komen geluiden dat deze luchtige regeling onder de druk van het cellentekort grote problemen oplevert. Een PIW-er uit P.I. Noord-Holland Noord: 'Bij ons worden rokers en niet-rokers gewoon samengezet. Weigering? Naar de isoleer. Het recht op een rookvrije leefomgeving geldt blijkbaar niet voor gevangenen. En

met afkomst mogen we ook niet altijd rekening houden: we hebben al een keer een Koerd en een Turk een cel moeten laten delen. Die vochten elkaar vervolgens de tent uit.'

Een gedetineerde uit Rotterdam schrijft: 'Justitie heeft het op zich wel mooi gespeeld, want de gehouden proef met twee-op-één-cel was immers een succes. Maar in eerste instantie hebben er alleen mensen meegedaan die er vrijwillig voor hebben gekozen. Die mensen kregen gratis televisie en een koelkast, en werden extra uitgesloten omdat ze anders zo lang met z'n tweeën op cel moesten doorbrengen. Vindt u het dan gek dat de proef positief uitpakt! Nu het landelijk is ingevoerd zijn alle extra privileges ingetrokken en zitten ze dus net zo lang achter de deur als alle anderen en is de keuze met wie je een cel deelt semi-vrijwillig. Je mag kiezen met wie je wilt, maar als je geen keuze maakt, wordt het voor je gedaan. Wat dus zorgt voor nog meer spanningen ten opzichte van elkaar en het personeel.'

Met gedetineerden die weigeren een cel te delen wordt korte metten gemaakt. Hen wachten forse disciplinaire straffen. Daarbij wordt intimidatie niet geschuwd, zoals ook blijkt uit dit verhaal van een medewerker van P.I. Midden Nederland: 'Een gedetineerde wordt gestraft met een plaatsing in de isoleercel van 7 dagen vanwege het weigeren van medewerking aan meerpersoonscelgebruik. Eén dag voordat die straf ingaat wordt deze gedetineerde meegedeeld dat als hij nu nóg niet zou meewerken aan plaatsing op een meerpersoonscel, zijn isolatie met een week verlengd zou worden.'

Een gedetineerde uit Hoogvliet schrijft: 'De twee-op-één-cel maatregel werkt voor geen meter. Het verplichte karakter wekt irritaties op bij gedetineerden omdat de selectie voor het grootste deel gebeurt op inzicht van één bewaarder, vanwege het cellentekort. Het celoppervlak is te klein, namelijk een omgebouwde éénmanscel. Elk mens heeft recht op privacy, maar dat is niet mogelijk in zo'n cel, ja alleen op de wc met een flutgordijntje ervoor.'

Een gevangene uit Alkmaar meldt: 'Het menselijke gevoel om even alleen te willen zijn bij verdriet, na bezoektijden, na het horen van slecht nieuws van buiten, dat kan niet met twee op één cel.'

Naast irritaties en spanningen brengt meerpersoonscelgebruik risico's met zich mee voor de veiligheid van gedetineerden: een zwakke celgenoot kan zich maar moeilijk verweren tegen intimidatie door een sterke medegevangene. Bovendien trekt de eerste hoe dan ook aan het kortste eind, zoals blijkt uit een ander verhaal van de medewerker van P.I. Midden Nederland: 'Gedetineerde Dirk, die al wat langer in Justitieland meeloopt vanwege recidive, weet precies hoe het allemaal werkt. Hij treitert zijn celgenoot Eddy, steelt zijn CD's en telefoonkaart. Dirk wordt vanwege zijn gedrag 'beloond' met plaatsing op een éénpersoonscel! En Eddy kan weer aan andere celgenoot gaan wennen.'

Wellicht de grootste onrechtvaardigheid van meerpersoonscelgebruik schuilt in de onontkoombaarheid van collectieve straffen die aan celgenoten worden opgelegd. Als er bijvoorbeeld drugs wordt gevonden in een meerpersoonscel, valt nauwelijks met zekerheid uit te maken wie van de celgenoten verantwoordelijk is voor deze overtreding. Gevolg is dat beiden worden gestraft.

De GeDeCo van de Friese P.I. schrijft over deze problematiek: 'De directie heeft aangegeven zich bij het opleggen van sancties in geval van constatering van contrabande, te zullen houden aan de uitspraak van de Raad voor de Strafrechtstoepassing in een beroepszaak die reeds heeft plaats gehad en waarin de RSJ stelt dat beide gedetineerden gesanctioneerd mogen worden. De GeDeCo zal zich hiertegen met hand en tand verzetten. Ten eerste omdat een dergelijke wijze van strafoplegging strijdt met ieder rechtvaardigheidsgevoel en ten tweede omdat het oplopen van sancties vergaande gevolgen kan hebben voor verlof en detentiefasering.' In dit laatste worden zij bevestigd door het volgende verhaal van de medewerker van P.I.

Midden Nederland: ‘Gedetineerden Arie en Cor delen een cel. Er wordt ontdekt dat er in de cel van Arie en Cor regelmatig aan de tralies wordt gezaagd. Omdat niet te achterhalen is wie van beide, Arie of Cor, de dader is en beiden elkaar als schuldig aanwijzen wordt door de directie besloten beiden te straffen. Dit gebeurt bij Arie door een overplaatsingsverzoek op sociale grond (zijn familie woont meer dan 100 km van zijn gevangenis vandaan) van een negatief advies te voorzien. Cor ziet een door hem aangevraagd verlof op gelijke wijze behandeld.’

2.5 Dieptepunten in soberheid: ISD en vreemdelingenbewaring

Tot nu toe is gesproken over de verslechteringen in reguliere gevangenissen en HvB’s. Er zijn echter twee (heel verschillende) inrichtingen waar de versobering van de opsluiting zich nog veel harder doet voelen.

2.5.1 ISD: als je niet al gek was, dan werd je het wel

ISD staat voor Inrichting Stelselmatige Daders. Opsluiting in een ISD is een maatregel, geen straf (net zoals bijvoorbeeld TBS). Uit de naam blijkt al dat deze maatregel gericht is op zogenaamde stelselmatige daders, ook wel veelplegers genoemd. Deze maatregel houdt in dat mensen die in de afgelopen vijf jaar minimaal drie keer zijn veroordeeld voor het begaan van een strafbaar feit, bij het opnieuw begaan van een relatief licht delict twee jaar opsluiting in een Inrichting voor Stelselmatige Daders opgelegd kunnen krijgen. De dader krijgt dus geen straf aan de hand van het gepleegde feit, maar aan de hand van zijn of haar dossier. Dit dossier wordt aan het eind van de tweejarige maatregel niet opgeschoond. De dader zit zijn straf dus niet uit, maar kan na vrijlating bij het plegen van een strafbaar feit telkens weer opnieuw tot twee jaar ISD veroordeeld worden.

De ISD-maatregel heeft vooral consequenties voor drugsgebruikers. Overtreding van de Opiumwet is strafbaar en daarmee is elke druggebruiker bijna per definitie een veelpleger. Het in bezit hebben of kopen of verkopen van drugs (allemaal strafbaar gesteld in de Opiumwet) is immers de dagelijkse praktijk. Bovendien begaan veel druggebruikers misdrijven om hun verslaving te kunnen bekostigen.

De belangenvereniging druggebruikers MDHG schrijft: ‘Sinds de invoering van de ISD (1 januari 2005) zien wij in Amsterdam elke maand zo’n twintig van onze leden naar de ISD-gevangenis afgevoerd worden. We maken ons daar grote zorgen om. De mensen die nu vastzitten hadden vaak geen idee wat hun boven het hoofd hing, ze hadden nooit van de ISD-maatregel gehoord en wisten niet dat zij op de zogenaamde ISD lijst stonden. Een ISD-klant schreef ons dat hij moet zitten voor het in bezit hebben van 1,5 gram cocaïne, een feit waar je normaal gesproken slechts een paar dagen of weken voor vastzit. Ongeruimd staat netjes, lijkt de gemeente Amsterdam te denken. Justitiële trajecten kosten de gemeente immers niets en vraaggerichte hulp wel. Toch komen de ISD-klanten op een gegeven moment weer vrij en dan gebeurt er niets: er is geen huisvesting, geen plek in gebruikersruimten, de uitkering moet weer opgestart worden en het gebruik blijft illegaal. Het is wachten tot er weer een veroordeling aankomt. Chronische druggebruikers dreigen op deze manier feitelijk levenslang te krijgen.’

Eén van de ideeën achter ISD was dat opsluiting voor een periode van twee jaar de mogelijkheid biedt om veelplegers te behandelen, bijvoorbeeld om ze van hun verslaving af te helpen. Hulp wordt echter alleen geboden als een tot ISD veroordeelde gedetineerde ‘kansrijk’ wordt geacht. Vaker echter komen ISD gestraften in een uiterst sober regime terecht, zonder behandeling of resocialisatie. Ze hebben een nog beperkter dagprogramma dan ‘gewone’ gevangenen: in totaal brengen zij achttien uur per week buiten de cel door (luchten, sporten, bezoek). Dat betekent dat gevangenen in de ISD 21,5 tot 23 uur per dag in de cel zitten! Er is geen mogelijk-

heid tot zaalarbeid, wat nog enige sociale contacten tussen gevangenen onderling zou kunnen opleveren: in het beste geval verrichten deze gedetineerden arbeid op cel. Personen die in de ISD terecht komen hebben door hun achtergrond en manier van leven vaak nauwelijks contacten in de buitenwereld en ontvangen geen geld van familie of vrienden. Aangezien ze niet of nauwelijks kunnen werken tijdens hun detentie hebben deze gevangenen geen geld voor persoonlijke aankopen of tv-huur.

Het gevolg is dat mensen, die vaak al kampen met psychische problemen, zich letterlijk kapot vervelen en door gebrek aan sociale contacten volledig afstompen.

2.5.2 Vreemdelingenbewaring: maandenlang gevangen zonder iets misdaan te hebben

‘Waarom moet ik in de gevangenis zitten? Heb ik soms iemand beroofd of vermoord?’ ‘Ik kwam hier naar toe voor hulp en jullie sluiten me op in de gevangenis. Als jullie mij niet willen helpen, OK, maar laat me dan gaan.’ Dergelijke vragen en verwijten krijgen medewerkers van vreemdelingen gevangenis geregeld voor de voeten geworpen. Dat is niet verwonderlijk. Papierloze vreemdelingen die in dergelijke gevangenis maanden en maanden opgesloten zitten, vallen onder dezelfde regels als criminelen of verdachten in een huis van bewaring. Toch hebben zij niets misdaan en worden zij zelfs nergens van verdacht. Ze zitten, formeel gesproken, uitsluitend vast om uitgezet te worden.

In de praktijk kunnen ongeveer twee derden van hen niet uitgezet worden, omdat ze niet over de juiste papieren beschikken, omdat de ambassade van hun eigen land geen medewerking wil verlenen, omdat de chaos en het geweld in hun eigen land te groot is, of omdat ze, zoals Palestijnen, uit een land komen dat officieel niet bestaat. Deze mensen zitten enkel en alleen vast vanwege het ‘afschrikingsbeleid’, zoals dat in regeringsstukken heet. Mensen uit arme landen die naar het Westen willen komen, moeten vooral goed weten dat ze in Nederland beroerd behandeld zullen worden, zodat ze zich wel twee keer zullen bedenken.

Er zijn in Nederland acht vreemdelingen gevangenis met in totaal ruim 2000 cellen. Mannen, vrouwen en kinderen verblijven er gemiddeld twee tot vier maanden, sommigen meer dan een jaar. Vergeleken met ‘normale’ gevangenschap is vreemdelingendetentie extra zwaar omdat deze gevangenen niet weten hoe lang ze vast zullen zitten, of ze naar hun land van herkomst (of naar een volstrekt vreemd land) teruggestuurd zullen worden, waar velen geen bestaan kunnen vinden en waar sommigen verschrikkelijke dingen boven het hoofd hangt. Opgesloten vreemdelingen krijgen bijna geen bezoek, omdat ze hier weinig of geen familie hebben en omdat veel van hun vrienden geen identiteitspapieren bezitten. In vreemdelingen gevangenis zitten gedetineerden altijd met meer op één cel, soms met zijn tweeën, soms zelfs met zijn zessen.

De bezuinigingen op het gevangeniswezen treffen ook deze groep gedetineerden hard. Nu zij ‘s avonds op cel moeten blijven, is bezoek door een vrijwilligersgroep bijna onmogelijk geworden. De kosten per gevangene per dag in het nieuwe uitzetcentrum op Schiphol is volgens de trotse directie een derde lager dan in een normaal Huis van Bewaring. Geen wonder: er is geen mogelijkheid om te sporten, geen bibliotheek, geen steun van Vluchtelingenwerk, bijna geen geestelijke verzorging, psychologische hulp of bijstand van een maatschappelijk werker. Er kan niet gewerkt worden. Veel personeelsleden zijn praktisch ongeschoolde, tijdelijke werknemers van een particuliere bewakingsdienst. Volgens Justitie kan dit allemaal door de beugel omdat de gevangenen hier maar kort zitten. Maar in de praktijk zitten sommige vreemdelingen hier maandenlang vast.

2.6 Arbeid in detentie: werken voor een schamel loontje

Gevangenen hebben een wettelijk recht op werk (artikel 47 van de Penitentiaire Beginselenwet). Daar kan een arbeidsplicht tegenover staan: gedetineerden kunnen worden opgedragen om te werken. Ondanks dit wettelijke recht op werk lukt het niet alle P.I.'s om gedetineerden altijd arbeidsmogelijkheden te bieden, terwijl veel gedetineerden graag aan de slag gaan, al was het maar omdat de detentie dan sneller lijkt te gaan. Een vrouwelijke gevangene uit de regio Utrecht schrijft: 'Het leven staat hier binnen stil en alleen als je hier nuttig bezig kunt zijn lijkt 't alsof je toch nog als mens meetelt.'

De vergoeding die gedetineerden krijgen voor hun werk is sinds 1985 niet verhoogd: het basisuurloon bedraagt € 0.64. De Dienst Justitiële Inrichtingen stelt op haar website dat het uurloon zo laag is omdat het gevangenen vaak aan 'vereiste vakkennis en motivatie om een goede prestatie te leveren' zou ontbreken: 'de beloning is daarom geen arbeidsloon, maar een vergoeding passend bij de prestatie van een gevangene.' Vreemd genoeg spreekt artikel 47 van de PBW wél van arbeidsloon.

Arbeidsloon of niet: de realiteit is dat gevangenen met hun werk gemiddeld ongeveer dertien euro per week verdienen. Van die dertien euro moeten zij allerlei uitgaven bekostigen: telefoonkaarten en postzegels voor contact met het thuisfront, benodigdheden voor persoonlijke hygiëne (deodorant, scheerschuim etc.), sigaretten of shag, de huur van een televisietoestel. Gevangenen die niet financieel gesteund worden door familie of vrienden komen nauwelijks rond. De GeDeCo van een Brabantse vrouwengevangenis schrijft: 'Het inkomen dat men hier verdient, daar kun je de TV van betalen en een pakje rookwaar van kopen, dan zijn je inkomsten waar je een hele week voor gewerkt hebt, op.' Een gevangene uit Alkmaar drukte zijn frustratie over het weekloon poëtisch uit met de woorden: 'Loon van de arbeid is kiele kiele, teren op anderen en bietsen, bietsen, bietsen.'

De lage verdiensten zorgen voor spanningen tussen mensen die wél en mensen die géén geld krijgen van hun familie of bekenden, zoals een gevangene uit Rotterdam meldt: 'Toen deze bedragen werden vastgesteld (rond 1985) was het voldoende om binnen de gevangenis nog menswaardig te functioneren, maar in 20 jaar tijd is dat hard achteruit gegaan. Binnen de muren is een duidelijke tweedeling ontstaan tussen mensen die afhankelijk zijn van die 12 euro 48 per week en mensen die geld van "buiten" krijgen.'

Ook het aflossen van oude schulden of wat sparen om na afloop van de straf een nieuwe start te kunnen maken, is met het huidige arbeidsloon onmogelijk. Dat het ook anders zou kunnen, vertelt een gedetineerde uit Rotterdam, die enige tijd in een Franse gevangenis heeft gezeten: 'Daar kon je werken tegen stuksprijs, waardoor er normaal werd gewerkt zoals in de maatschappij. Wie hard werkt, verdient goed en als je niet echt wilde, verdiende je minder. Van alles wat je verdiende werd een deel gereserveerd voor enerzijds betaling aan de slachtoffers en anderzijds voor het moment dat je vrijgelaten werd, zodat je in ieder geval de eerste stap buiten zelf kan zetten. In Nederland krijg je voor het werk wat je doet net iets meer dan een halve euro per uur. Wat dus niet echt motiverend is om geïnspireerd te gaan werken.'

2.7 Gevangeniswinkels vragen woekerprijzen

Gedetineerden kunnen hun persoonlijke aankopen (verzorgingsproducten, fruit, frisdrank) alleen doen in de gevangeniswinkel, in de meeste gevallen via het invullen van een bestellijstje. Deze 'gedwongen winkelnering' is met het oog op de veiligheid begrijpelijk. Er zijn echter veel klachten over de prijzen die gevangeniswinkels in rekening brengen voor hun spullen. Een gevangene uit Rotterdam schrijft: 'De huurprijzen (van televisies en koelkasten) en de prijzen

in de winkel zijn voor de vaak armlastige gedetineerde dermate hoog dat er naar mijn mening sprake is van woekerprijzen. De gedetineerde heeft geen keuze en de veelal vrije ondernemers die voornoemde diensten en producten aanbieden hebben een vrijbrief om in rekening te brengen wat zij willen.’

Hieronder volgt een prijsvergelijking tussen de winkellijsten van vijf P.I.'s (Utrecht, Leeuwarden, Ter Peel, Veenhuizen en Alkmaar) met de Albert Heijn (prijzen op www.albert.nl) aan de hand van 24 producten.

	Utrecht	Veenhuizen	Leeuwarden	Ter Peel	Alkmaar	AH
Bar le Duc mineraal water 2 l	0.85	0.92	0.85	0.85	0.90	0.55
Limonadesiroop sinas 1 l	1.49	1.47	1.49	1.49	1.49	0.81
Coca Cola 1 1/5 l (incl. st.geld)	1.62	1.69	1.62	1.62	1.74	1.17
Van Gilse suiker 1 kg	1.08	1.49	1.08	1.08	1.09	0.89
Zonnebloemolie 1 l	1.39	1.49	—	1.39	—	0.85
Koopmans zelfrijzend bakmeel	0.75	0.65	—	0.75	—	0.71
Lays' Chips Paprika	1.19	1.19	1.19	1.19	0.95	0.69
Tucs zoute koekjes	0.69	0.83	0.69	0.69	0.79	0.65
Klene Muntendrop	1.39	1.63	1.39	1.39	1.49	1.09
Heinz Sandwichspread	1.75	—	1.75	1.75	1.69	1.19
Brinta	1.49	1.80	1.49	1.49	—	1.05
ERU Smeerkaas Goudkuipje	0.79	0.92	0.79	0.79	0.89	0.57
Houdbare halfvolle melk 1 l	0.95	1.03	0.95	0.95	0.79	0.79
Roomboter	1.49	1.65	1.39	1.39	1.39	0.81
10 bruine eieren	1.79	1.79	1.75	1.65	—	1.39
Sambal Oelek (50 gram)	0.65	0.69	0.65	0.65	0.68	0.49
Remia Fritessaus	1.35	—	1.35	1.35	1.79	1.19
Cup-a-soup (3 zakjes)	1.09	1.24	1.09	1.09	0.89	0.69
Nivea crème blik 150 ml	2.75	2.90	2.75	2.75	2.98	1.19
Prodent tandpasta	1.79	1.90	1.79	1.79	1.98	0.99
Labello lipverzorging	2.19	2.40	2.19	2.19	2.39	1.25
Brise luchtverfrisser	1.39	1.49	1.39	1.39	—	1.38
Silan wasverzachter	2.69	—	2.69	2.69	1.98	2.17
Enveloppen 50 stuks	1.19	1.25	1.19	1.19	1.13	0.99
Totaal	33.80	30.42	31.52	33.56	27.03	23.55
Verskil AH	10.25	11.42	9.53	10.01	8.86	

Voor deze 19 tot 24 producten betaalt men in de gevangeniswinkels tussen € 8.86 en € 11.42 meer dan in de Albert Heijn. Het ligt voor de hand dat een prijsvergelijking met een goedkope supermarkt, bijvoorbeeld Dirk van den Broek, nog onvoordeliger voor de gevangeniswinkels zou uitpakken. Bovendien zijn in bovenstaande prijsvergelijking geen verse producten (vlees en groente) opgenomen, omdat daar dagprijzen voor worden gehanteerd die zich moei-

lijk laten vergelijken. Een inventarisatie aan de hand van twee zogenaamde verslijsten (van P.I. Utrecht en P.I. De Schutterswei in Alkmaar) laat nog grotere prijsverschillen met de Albert Heijn zien dan in bovenstaande vergelijking.

De conclusie is duidelijk: gevangenen, die nauwelijks inkomen hebben, moeten voor hun boodschappen veel hogere prijzen betalen dan mensen buiten de inrichting.

3. Maatschappelijke opvang en reclassering

3.1 De straf begint pas na de detentie: problemen in de opvang van ex-gevangenen

Niet alleen op het gevangeniswezen wordt bezuinigd, ook op het reclasseringswerk is de afgelopen jaren flink gekort. Daarnaast is de verantwoordelijkheid voor de (eerste) opvang van ex-gedetineerden verlegd van de reclassering naar de gemeenten en is de reclassering uit de gevangnissen verdwenen.

Haar werk is (deels) overgenomen door de Bureau's Selectie en Detentiebegeleiding (BSD). Vroeger stond deze afkorting nog voor Bureau's Sociale Dienstverlening, overigens. Ook hier is sprake van een verslechtering. Een reclasseringswerker uit Amsterdam vertelt: 'Bij de oude BSD's werkten medewerkers met HBO-niveau, bij de nieuwe BSD's hebben ze MBO-niveau. De medewerkers weten veel te weinig van de sociale kaart, wat simpelweg betekent dat ze niet goed doorverwijzen. Ze krijgen allerlei vragen op zich af, maar hebben de antwoorden niet.'

Consequentie is dat de overgang tussen 'binnen' en 'buiten' moeizaam blijft verlopen. De gevolgen voor de (ex-)gevangenen én hun kansen om op het rechte pad te blijven, zijn ingrijpend. Een gedetineerde uit Rotterdam schrijft: 'Ik geloof dat er ergens in onze grondwet staat dat een ieder die zijn straf heeft voldaan, er niet meer op aan gekeken mag worden, maar de straf begint pas na de gevangenisstraf.'

Veel gedetineerden en GeDeCo's melden dat mensen wier straf erop zit, totaal onvoorbereid de straat opgaan. Qua huisvesting of inkomen is op het moment van vrijlating niets geregeld. Het blijkt erg lastig om voor deze mensen vóóraf opvang te realiseren. Een gedetineerde uit Rotterdam schrijft: 'In de periode dat ik hier zit, heb ik voor drie medegedetineerden verzoeken om hulp ingediend bij de gevangenis zelf, bij de reclassering, bij het OM en de gerechtelijke macht en ik kan u mededelen dat uit al die schriftelijke verzoeken niet één positieve reactie is voortgekomen. De gevangenis reageert met 'Dat is niet onze taak', de reclassering wil wel maar alle middelen zijn hen uit handen genomen door te veel en verkeerde bezuinigingen, het OM reageert in het geheel niet en de rechters melden dat ze er zijn om te oordelen en dat de gerechtelijke macht geen maatschappelijk werk is. Het resultaat was dat er niets maar dan ook helemaal niets is gedaan om deze mensen op te vangen tijdens en na detentie. Eén van deze mensen was zo radeloos geworden dat hij op het moment van ontslag niet weg wilde gaan. De bewaking

heeft hem met geweld moeten verwijderen, ze hebben hem letterlijk en figuurlijk de deur uitgesmeten, samen met zijn blauwe plastic zak lag hij op de oprit van P.I. De Schie. De man zat dezelfde avond weer in een politiecel. ’

De GeDeCo van een P.I. in Brabant bericht: ‘Wij ondervinden veel hinder van het feit dat de reclassering weinig of niets meer kan betekenen bij de begeleiding en hulpverlening hier in de inrichting, maar zeker ook na de detentie. Als je gedetineerd bent, word je in principe aan je lot overgelaten. Je moet het zelf maar uitzoeken. En als je vrijkomt, ben je afhankelijk van allerlei instanties en word je van het kastje naar de muur gestuurd. Het zou veel beter zijn als je dit in de laatste tijd van je detentie zou kunnen regelen om zo een nieuwe start te maken.’

Dat laatste gebeurt nauwelijks: veel kersverse ex-gedetineerden hebben bij ontslag geen inkomen, geen woonruimte en geen idee wat ze moeten doen om dit allemaal te regelen. Deze problemen worden nog verergerd door het feit dat veel gemeentes, die verantwoordelijk zijn geworden voor de opvang van ex-gedetineerden, ook niet weten wat ze met deze mensen aan moeten. Bovendien spelen er bureaucratische beletsels, veroorzaakt door het uitgangspunt dat de gemeente waar de gedetineerde *staat ingeschreven*, verantwoordelijk is voor de opvang. Veel gedetineerden worden echter tijdens hun detentie door hun eigen gemeente (de laatste woonplaats voor de gevangenis) uitgeschreven, en ingeschreven in de plaats waar ze gevangen zitten. Dit moet na vrijlating eerst worden opgelost, voordat er van opvang sprake kan zijn. Maar om dit te regelen moet de ex-gedetineerde beschikken over een geldig identiteitsbewijs. Veel ex-gedetineerden hebben dit niet, en ook geen geld om er één aan te vragen. Het blijkt erg moeilijk om deze vicieuze cirkel (geen ID-geen inschrijving, geen inschrijving-geen hulp, geen hulp-geen geld, geen geld-geen ID), te doorbreken. Een gedetineerde uit Rotterdam concludeert: ‘En zo worden draaideurcriminelen gecreëerd.’

Hieronder volgen twee verhalen, beiden waar gebeurd, die zijn opgetekend door mensen die met ex-gedetineerden werken. Ze geven een goed beeld van wat er mis kan gaan.

3.1.1 Het verhaal van Gerard

Gerard, zo schrijft een reclasseringsmedewerkster uit Groningen, is veroordeeld tot een gevangenisstraf. Hij zit gedetineerd in Breda. Zijn voorlopige invrijheidstelling zal zijn op 15 mei 2005. Op 15 april 2005 gaat ’s morgens de celdeur open en wordt Gerard verteld dat hij naar huis mag. Vanwege het cellentekort worden geselecteerde gedetineerden eerder in vrijheid gesteld dan gepland.

Gerard krijgt een treinkaartje waarmee hij naar zijn woonplaats Groningen kan reizen. Op vrijdag 15 april komt Gerard begin van de middag aan op het station van Groningen. Zijn stad, maar niemand meer om naar toe te gaan. Tijdens detentie zijn de contacten die hij nog had met zijn familie volledig doodgebloed.

Hij klopt aan bij het kantoor van de reclassering, omdat hij in de gevangenis had gehoord dat de reclassering hem zou kunnen helpen om een uitkering aan te vragen en voor onderdak zou kunnen zorgen. Dat was in het verleden ook inderdaad het geval. De reclassering had goede werkafspraken met de Sociale Dienst. Een ex-gedetineerde kwam op indicatie van de reclassering in aanmerking voor een klein voorschot om in de eerste levensbehoefte te voorzien en kreeg een zogenaamd “slaapbriefje”, waarmee hij in het slaaphuis een bed voor de eerste nacht kreeg. De volgende dag kon dan worden gezocht naar een andere plek om voorlopig te wonen. Als die er niet was, werd een plek in een sociaal pension gezocht, zodat de betrokkene zijn leven weer op poten kon zetten: Uitkering aanvragen, werk en woonruimte zoeken, enzovoort.

Die werkwijze is helaas verleden tijd. Nu vertelt de baliemedewerkster hem dat de Reclasse- ring niets voor hem kan doen, omdat de reclassering alleen mag werken in opdracht van het

Openbaar Ministerie, de rechterlijke macht, of het gevangeniswezen. Gerard is een ex-justitiebele en moet net als elke andere Nederlander doorverwezen worden naar het algemeen maatschappelijk werk.

Gerard loopt naar de andere kant van het centrum van de stad naar het kantoor van het algemeen maatschappelijk werk. Daar hoort hij dat het spreekuur net voorbij is en dat hij pas maandagmorgen om 10 uur weer terecht kan. Gerard legt zijn situatie uit en de baliemedewerkster besluit om toch een maatschappelijk werker in te schakelen.

De maatschappelijk werker vraagt of hij in Groningen staat ingeschreven. Gerard antwoordt ontkennend. Vanwege zijn detentie is hij in Groningen uitgeschreven en ingeschreven in Breda. Het algemeen maatschappelijk werk kan daarom niets voor betrokkene doen. Zij werken slechts voor mensen die ingeschreven staan in Groningen.

Gerard wordt geadviseerd om zich eerst in te schrijven bij de burgerlijke stand en zich vervolgens te melden bij de Sociale Dienst.

Op het stadhuis aangekomen kan Gerard zich niet inschrijven, omdat hij geen geldig identiteitsbewijs heeft. Deze is tijdens detentie verlopen. Gerard moet een nieuwe aanvragen, maar heeft geen geld om dat te betalen. De baliemedewerkster adviseert Gerard om een voorschot te vragen bij de sociale dienst.

Gerard gaat naar de Sociale Dienst (pal tegenover het kantoor van de reclassering waar hij zijn reis begon) en hoort daar dat hij geen recht heeft om een uitkering aan te vragen omdat hij geen identiteitsbewijs heeft en niet in Groningen staat ingeschreven.

De medewerker van de Sociale Dienst hoort het verhaal van Gerard aan, voelt met hem mee en adviseert om eerst contact op te nemen met de reclassering, want die weten precies wat hij moet doen.

Gerard was tot dan toe nog aardig rustig gebleven, maar nu wordt hij woedend. Hij reageert zich af op de baliemedewerker van de Sociale Dienst. In de kleine spreekkamer trekt hij de medewerker over de tafel en dreigt hem een kopje kleiner te zullen maken. Hij laat de medewerker plotseling los, waardoor die achterover valt, gooit nog een stoel tegen de computer en banjert de kamer uit.

De beveiliging komt op het tumult af, overmeestert Gerard en waarschuwt de politie, die hem komt halen. Gerard wordt geboeid afgevoerd naar het politiebureau.

De aanklacht luidt: mishandeling, bedreiging met de dood, vernieling en wederspanning.

Gerard belandt in de politiecel, waar de reclassering hem de volgende dag - in opdracht van het parket van de Officier van Justitie - bezoekt in het kader van de vroeghulp.

De reclasseringsmedewerker vraagt een schorsing aan uit voorlopige hechtenis, onder voorwaarde dat Gerard zich houdt aan de aanwijzingen van de reclassering. De rechter-commissaris krijgt een kant en klaar plan voorgeschoteld: Gerard gaat wonen in een sociaal pension en gaat voor een dagbesteding vier dagen per week werken bij een kringloopwinkel. De vijfde dag wordt gebruikt om alle formaliteiten te regelen. De rechter-commissaris gaat akkoord en aldus geschiedt. Als de reclassering deze opvang direct na de vrijlating van Gerard met hem had mogen regelen, had diens gewelddadige uitbarsting bij de Sociale Dienst nooit plaatsgevonden. Maar de reclassering mag haar eigenlijke werk pas doen als 'Justitie' zegt dat het mag. Anders moet een ex-gedetineerde het zelf maar uitzoeken. Met alle mogelijke gevolgen van dien.

Een medewerker van Delinkwentie en Samenleving, een organisatie die zich inzet voor de resocialisatie van ex-gedetineerden, beschrijft de ervaringen van ex-gevangene Peter.

3.1.2 Het verhaal van Peter

Peter heeft vanwege een aantal veroordelingen in totaal netto vijf jaar in detentie gezeten en een periode TBS ondergaan. Zijn laatste detentie, een relatief korte straf, liep in 2003 af. Hoewel de datum van invrijheidstelling uiteraard tijdig bekend was werd noch vanuit de inrichting, noch vanuit de reclassering enig initiatief genomen om te verifiëren of er voorzien was in zaken als onderdak en inkomen na zijn vrijlating. Wel kon hij door het invullen van een briefje een gesprek aanvragen, maar voor de honorering daarvan was er een wachttijd die de tijd die hij nog moest zitten overschreed. Dat had dus geen enkele zin.

Peter wilde na zijn vrijlating een streep zetten onder een levensstijl die werd gekenmerkt door alcoholgebruik en criminaliteit. Daarom was het van wezenlijk belang dat enkele basale levensbehoefte zeker konden worden gesteld, te weten een inkomen en onderdak.

Om voor een uitkering in aanmerking te komen liet hij zich nog tijdens zijn detentie inschrijven bij burgerzaken. Voor het aanvragen van een uitkering zou hij echter ook over een geldig identiteitsbewijs moeten beschikken. Maar dat moet persoonlijk worden opgehaald, iets waartoe hij vanwege zijn detentie nou juist niet in de gelegenheid was. Bovendien kost zo'n ID 70 euro, wat voor iemand met een bajasinkomen van amper 10 euro per week een gigantisch bedrag is. Sparen betekent dan: geen shag meer kopen en geen televisie meer huren om de lege uren op de cel nog een beetje redelijk door te komen. Een onmogelijke keuze, eigenlijk. Ergo: tijdig regelen dat hij na zijn vrijlating over enig geld zou kunnen beschikken om van te leven was onmogelijk. Zelf kon en mocht hij het niet en hulp was niet te krijgen.

Wat onderdak betreft: Peter kon in principe terecht bij de vriendin met wie hij voorheen een, in zijn woorden, 'alcoholrelatie' had. Geen goede oplossing, omdat hij nou juist wilde breken met dat alcoholgebruik. Maar aangezien er geen mogelijkheid was om reeds vanuit de detentie een andere opvang te regelen, was het enige alternatief: de straat.

Toen Peter op de dag van zijn invrijheidstelling, met de kapitale som van 10 euro op zak, eerlijk verdiend met werken in de bajas, de poort verliet, stond zijn ex-vriendin hem op te wachten. Hij ging met haar mee, maar de hereniging duurde niet langer dan tot de middag, want toen duidelijk werd dat in haar leven koning alcohol nog steeds de scepter zwaaide, heeft hij haar weer verlaten voor het al genoemde alternatief: de straat.

Pogingen om een voorschot op een uitkering te krijgen leverden geen geld, maar wel frustraties op: om voor zo'n voorschot in aanmerking te komen zou hij eerst 15 sollicitaties moeten laten zien, werd hem verteld. 'Dat zeggen ze, terwijl je het leven uit je tenen moet halen,' zegt hij. 'Dan loop je toch eerder een slijterij binnen dan dat je sollicitatiebrieven gaat schrijven!' Zijn 10 euro ging inderdaad alsnog op aan drank.

Al meteen na zijn invrijheidstelling was Peter dus, zoals moeiteloos voorspeld had kunnen worden, in een uitzichtloze situatie terecht gekomen, waarin begrippen als 'normen en waarden' als gezever klinken en waarin terugval in delinquent gedrag eigenlijk het meest in de lijn der verwachting ligt. Peter steeds meer de hoop verliezend, stapte na enkele dagen bij de reclassering binnen om hulp te vragen. Die hij niet kon krijgen, werd hem te verstaan te geven. 'Dan zal ik iets moeten doen waardoor jullie niet meer om me heen kunnen,' liet hij daarop weten. Daarop bleken alsnog reclasseringswerkers bereid met hem te praten en kon zelfs worden geregeld dat hij, vanwege zijn alcoholprobleem, acuut terecht kon in het Centrum Maliebaan. Peter was van de straat, dankzij hulp die hij pas kon krijgen door afdreiging!

Nu, twee jaar later, verblijft hij nog steeds in het Centrum Maliebaan, hoewel hij na die eerste fles sterke drank op de dag van zijn laatste invrijheidstelling, geen druppel meer gedronken zegt te hebben. Pogingen om zelfstandig te gaan wonen, al dan niet begeleid, zijn tot nu toe steeds mislukt vanwege zijn verleden en zijn uit vroeger jaren overgehouden schuldenlast. Wat dat laatste betreft: Peter heeft zichzelf bij het stadsgeldbeheer aangemeld voor een schuldsanering, iets waarvoor hij ook al bijna twee jaar op de wachtlijst moest staan eer hij aan de beurt was. Kennelijk moeten de problemen eerst groter worden eer ze aandacht kunnen krijgen.

In de loop van zijn 'carrière' heeft Peter diverse keren met de reclassering te maken

gehad. Hij erkent dat de hulp die deze organisatie hem in eerdere perioden kon bieden toen nog niet aan hem besteed was: ‘Maar als ik nu diezelfde hulp had kunnen krijgen, had ik niet zo’n lang en uitzichtloos traject hoeven doorlopen als waar ik nu nog steeds in zit.’

Belangrijk houvast in zijn huidige leven is zijn werk voor Delinkwentie & Samenleving: met zijn eigen geschiedenis als voorbeeld jongeren ervan doordringen dat kiezen voor criminaliteit uiteindelijk het kapot maken van je eigen toekomst is.

Hij redt het dus nog steeds. Nét. En hij is eigenlijk een uitzondering. Peter is er dan ook van overtuigd dat de weerstanden waarop je als ex-gedetineerde stuit, het gebrek aan acceptatie en medewerking en de voortdurende afwijzing waar je tegenop loopt, er de grootste oorzaak van zijn dat de meeste van zijn lotgenoten terugvallen in delinquent gedrag.

3.2 Bezuinigingen binden de handen van de reclassering

Een reeks van bezuinigingen en reorganisaties heeft een grote weerslag gehad op de werkzaamheden van de reclassering. De aard van het werk van Reclassering Nederland is sterk veranderd: het aandeel uitvoerende taken is enorm toegenomen ten opzichte van de begeleidingswerkzaamheden. Met andere woorden: de reclassering houdt zich meer bezig met de uitvoering van taakstraffen dan met het begeleiden van ex-gedetineerden. De maatschappelijke hulpverlening aan gedetineerden is langzamerhand verdwenen -de gemeenten zouden dit moeten overnemen- en sinds 2004 is begeleiding op vrijwillige basis niet meer mogelijk. Alleen als ‘justitie’ (het OM, de rechter, of de gevangenis) dat vraagt, mag de reclassering zich met een justitiabele bemoeien. Voor begeleiding zonder een ‘justitiële titel’, zoals dit heet, krijgt de reclassering geen geld. Een reclasseringswerker uit het noorden van het land schrijft: ‘De eerste vraag die ik een ex-gedetineerde die om hulp komt vragen, moet stellen luidt: ben je veroordeeld tot verplicht contact met de reclassering? Zo niet, dan mag ik niets voor zo iemand doen.’

Concreet betekent dit dat de reclassering met handen en voeten gebonden is aan de beslissingen van anderen. Ook als een reclasseringsmedewerker, op grond van zijn of haar ervaring, goede redenen heeft om te denken dat iemand behoefte heeft aan steun en begeleiding, mag hij of zij deze hulp niet zo maar aanbieden. Het is duidelijk dat dit kan leiden tot onwenselijke of zelfs gevaarlijke situaties. Een reclasseringswerker uit Amsterdam vertelt: ‘De verslavingsreclassering is in tegenstelling tot de reguliere reclassering nog wel aanwezig in de gevangenis. Maar soms, als ik een verslaafde gedetineerde die bijna vrijkomt en die gemotiveerd is om af te kicken vanuit detentie wil doorsturen naar een kliniek, wordt dat door justitie tegen gehouden, want die kunnen mijn beslissingen vetoën. Gevolg is dat zo iemand linea recta weer op straat terecht komt.’

Een reclasseringsmedewerker uit Assen beschrijft het (echte) geval van Bernd als voorbeeld van wat de reclassering zou kunnen doen, maar niet meer mag.

3.2.1 Het verhaal van Bernd

Bernd wordt verdacht van ontucht met zijn 12 –en 14-jarige dochters. De reclassering bracht, op verzoek van de officier van justitie, een voorlichtingsrapport uit over Bernd. Het advies daarin luidde: na detentie een verplicht reclasseringscontact en als bijzondere voorwaarden opleggen een forensisch psychiatrische behandeling en een contactverbod met de twee dochters.

Vanwege een slimme advocaat komt Bernd onverwacht op vrije voeten, in afwachting van een hoger beroep. Omdat Bernd intussen slechts verdachte is, bestaat er geen enkele vorm van toezicht door de reclassering. Toezicht is immers alleen in opdracht van de rechter moge-

lijk en niet, zoals tot 2004, op initiatief van de reclassering en/of de cliënt.

De reclasseringswerker die over hem gerapporteerd had maakt zich hier zorgen over en zoekt contact met Bernd. De man blijkt eenzaam en wil graag begeleiding. Als voorwaarde stelt de reclassering een overeenkomst op met Bernd met daarin de bovengenoemde bijzondere voorwaarden. De leidinggevende geeft de reclasseringswerker, na enige uitleg, toestemming voor deze begeleiding. Deze begeleiding wordt immers niet vergoed door Justitie.

In het halve jaar tot het hoger beroep heeft Bernd, zoals afgesproken, geen contact gezocht met zijn dochters. Daarnaast liet hij zich ambulante behandelen in een forensische kliniek. De reclasseringswerker sprak hem iedere twee weken en zorgde onder andere voor een woonplek in een sociaal pension voor ouderen. Een veilige woonplek voor een pedoseksueel.

Intussen belde de reclassering regelmatig met een oudere zoon van Bernd die wél contact met de twee meiden had. Zodoende kon de reclasseringswerker controleren dat Bernd hen met rust liet. Verder had de reclassering contact met Jeugdzorg, waar de beide dochters inmiddels onder toezicht stonden en met de jeugdkliniek waar zij waren opgenomen. Zo kon de reclassering aan de getraumatiseerde meiden en hun behandelteam laten weten dat hun vader bijvoorbeeld niet onverwacht langs zou komen. Hierdoor nam hun angst af.

In hoger beroep werd Bernd uiteindelijk veroordeeld tot enkele jaren detentie. De procureur-generaal nam het reclasseringsadvies van verplicht toezicht met behandeling niet over. Wel kreeg Bernd een contactverbod met zijn dochters.

Over enkele jaren staat Bernd, een afgestrafte incestpleger en pedoseksueel, dus zonder enig toezicht of controle op straat. Niemand controleert of hij geen contact met zijn dochters opneemt of waar hij gaat wonen. De reclassering mag niet op eigen initiatief toezicht houden op Bernd of hem laten behandelen. Als het mis gaat met Bernd, is er niemand die het in de gaten heeft.

3.2.2 Productie draaien

Veel reclasseringswerkers klagen over de verbureaucratisering van hun werk. ‘Ik ben 60 tot 70% van mijn tijd kwijt aan papierwerk, en ik houd misschien een derde van mijn tijd over voor begeleiding,’ meldt een reclasseringswerker uit Amsterdam. Dat papierwerk is vooral een gevolg van de manier waarop de reclassering betaald wordt door het ministerie van justitie, namelijk via ‘outputfinanciering’. De reclassering moet bepaalde ‘producten’ leveren, zoals adviesrapporten, en op grond daarvan worden ze betaald. Een reclasseringswerker uit het noorden vertelt: ‘We moeten tikken maken, daar worden we op afgerekend. Als ik een telefoongesprek voer met een ex-gedetineerde die het moeilijk heeft, dan voorkom ik misschien daardoor dat hij opnieuw in de fout gaat. Maar dat telefoontje is geen product van ons, dus daar krijgen we niet voor betaald.’

De marginalisering van de reclassering houdt overigens niet op bij de beperkingen die zijn opgelegd aan het instituut reclassering zelf. Ook vrijwilligersorganisaties kunnen steeds minder met gedetineerden in contact treden. Het cumulatieve effect is een drastische verschraving van de inzet van de reclassering: het hele begrip resocialisatie staat op de helling.

4. Eisen

In de eerste drie hoofdstukken van dit zwartboek is een overzicht gegeven van de problemen waar mensen in het gevangeniswezen en bij de reclassering tegen aan lopen. Een groot deel van de hier beschreven klachten zijn terug te voeren op recente verslechtingen, zoals het sobere regime en de meerpersoonscel. Deze verslechtingen hebben ingrijpende gevolgen voor het dagelijks leven van de gevangenen en een negatief effect op de sfeer in de instellingen. Het aantal gewelddadige incidenten is de afgelopen maanden toegenomen, het aantal suïcidegevallen vertoont een schrikbarende stijging.

Andere knelpunten, met name bij het gevangenispersoneel en de reclassering zijn het gevolg van een reeks (recente en minder recente) bezuinigingen en van veranderde taakopvattingen. De PIW-er, wiens belangrijkste taak ooit was om gevangenen te helpen resocialiseren, wordt gedwongen te functioneren als een cipier, die vooral bezig is gedetineerden in- en uit te sluiten. De reclasseringsmedewerker, die voor dat vak heeft gekozen om ex-gedetineerden te helpen de draad van hun leven weer op te pakken en om bij te dragen aan het voorkomen van recidive, moet zich bezig houden met kale taakstraffen en het controleren van elektronisch toezicht. Voor beide beroepen geldt dat het inzetten van eigen ervaring en mensenkennis om (ex-)gedetineerden bij te staan op momenten dat die dat nodig hebben, steeds moeilijker wordt. Personeels- en tijdgebrek en strakke regelgeving zetten het menselijke aspect van het werk steeds meer onder druk.

Wie alle ontwikkelingen tezamen beziet, kan niet anders dan concluderen dat er ten aanzien van gedetineerden en ex-gedetineerden *een destructief beleid gevoerd wordt*. Puur straffen lijkt de norm: op alles wat kan bijdragen aan resocialisatie wordt gekort, van onderwijs tot het onderhouden van contact met de familie. Het merendeel van de gevangenen wordt bij ontslag volstrekt aan zijn of haar lot overgelaten. Het kan niemand verbazen dat dit alles niet bijdraagt aan het verminderen van de nu reeds torenhoge recidive.

De opstellers van dit zwartboek zijn van mening dat als dit beleid ongewijzigd wordt voortgezet, de negatieve effecten niet beperkt zullen blijven tot de gedetineerden alleen. De samenleving roept om meer veiligheid, maar als deze ontwikkelingen niet worden gekeerd zal zij het tegenovergestelde krijgen. Daarom moeten de verslechtingen zo snel mogelijk teruggedraaid worden.

Dit zijn de eisen:

1. Het treiterregime moet worden afgeschaft; het oude dagprogramma moet worden hersteld.
2. Twee op één cel alleen met instemming van de betrokkenen; niet in Huizen van Bewaring.
3. De reclassering moet weer terug binnen de muren. Vanaf dag één moet er gewerkt worden aan de voorbereiding van de terugkeer van de gedetineerde in de samenleving. De reclassering moet ook buiten de gevangenis waar nodig hulp en begeleiding kunnen bieden.
4. De gemeenten moeten zorgen voor voldoende voorzieningen om een succesvolle terugkeer van de ex-gedetineerde in de samenleving mogelijk te maken.
5. Er moeten meer (goed opgeleide) bewaarders in de gevangenis worden aangesteld.
6. Vrijwilligers moeten in en buiten de gevangenis weer hun werk kunnen doen bij de begeleiding van (ex-)gedetineerden en hun voorbereiding op terugkeer in de samenleving.
7. Voor alle gedetineerden moeten onderwijsprogramma's beschikbaar zijn.
8. Gedetineerden met psychische problemen moeten in de gevangenis de zorg en behandeling krijgen die ze nodig hebben.
9. De verplichte arbeid in de gevangenis moet worden beloond met een redelijke vergoeding. Deze vergoeding kan in drieën gesplitst worden: één derde gaat naar het slachtoffer, of een schadefonds misdrijven; één derde wordt gereserveerd en uitgekeerd bij vrijlating; één derde gaat naar de rekening-courant van de gedetineerde.
10. De prijzen in de gevangeniswinkels mogen niet hoger zijn dan in een gewone supermarkt.

5. Medewerkers aan dit zwartboek

Een groot aantal personen en instanties heeft meegewerkt aan de totstandkoming van dit zwartboek. Sommigen blijven op eigen verzoek anoniem, van anderen wordt alleen de naam en niet de functie vermeld.

GeDeCo's en gedetineerden uit heel Nederland

BONJO, BelangenOverleg Niet-Justitiegebonden Organisaties (landelijke vereniging voor de belangenbehartiging van alle vrijwilligersorganisaties die zich met (ex-)gedetineerden bezighouden)

BBG, Vereniging Belangen Behartiging Gedetineerden

D&S, Delinkwentie en Samenleving

Diaconaal centrum voor het gevangenispastoraat te Haarlem

VVHG, Vereniging Vrijwillige Hulpverlening aan Gedetineerden

Stichting VRIJ

Joost Beets, reclasseringswerker

Jan Nijkamp, reclasseringswerker

Robert Nuyens, reclasseringswerker

Daan Kommeren, PIW-er

Arthur van der Biezen, strafrechtadvocaat

Esther Vroegh, strafrechtadvocaat

Harold de Jong, ex-gedetineerde

Emile Biesheuvel

Gerard Loman

Len Munnik, tekenaar

Het zwartboek is tot stand gekomen op initiatief van Jan Marijnissen, voorzitter van de SP Tweede-Kamerfractie. Het is geschreven door Jan de Wit, SP Tweede-Kamerlid, en Ariane Hendriks, medewerker SP Tweede-Kamerfractie.

6. Afkortingen

DJI: Dienst Justitiële Inrichtingen

FOBA: Forensische Observatie en Begeleidingsafdeling

GeDeCo: Gedetineerden Commissie

HvB: Huis van Bewaring

OM: Openbaar Ministerie

PBW: Penitentiaire Beginselenwet

P.I.: Penitentiaire Inrichting

PIW-er: penitentiair inrichtingswerker